

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.023

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Дем'яненко Ю. О.,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5237-9559

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ СТОСОВНО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ

У статті розглянуто особливості українського законодавства у процесі застосування та впровадження кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань у виді громадських робіт.

Проаналізовано умови, за яких засуджений не може бути притягнутий до відповідальності у разі порушення трудової дисципліни, та умови, за яких застосовується кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді громадських робіт.

У висновках зазначено, що проблему точного встановлення правової природи ухилення від покарань, не пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства, можна було б вирішити за допомогою розподілу кримінально-правових правопорушень та кримінальних проступків.

Ключові слова: *громадські роботи, ухилення від відбування покарання, покарання, не пов'язане з позбавленням волі, виконання громадських робіт, трудова дисципліна.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві все більше його сфер орієнтовано на європейські стандарти, в тому числі кримінально-виконавча система, змінюючись, намагається відповідати європейським вимогам. Відповідно, розширення сфери застосування кримінальних покарань, які не пов'язані з ізоляцією особи від суспільства, є одним із найважливіших завдань кримінально-виконавчої політики держави.

Аналіз останніх досліджень. Окремими аспектами дослідження різних видів кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі, та в тому числі громадських робіт, займалися

такі відомі науковці в галузі права, як: Л. І. Анікова, М. І. Бажанов, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, В. М. Дьомін, В. А. Мозгова, Л. П. Оніка, В. Г. Павленко, А. Х. Степанюк, С. А. Стефанов, О. В. Ткачова, В. М. Трубников, С. В. Черкасов та ін. Проте в контексті історії виникнення та правового регулювання питання виконання громадських робіт як самостійного виду кримінального покарання у вітчизняній науці кримінально-виконавчого права не отримали достатньої уваги.

До практики зарубіжного досвіду застосування громадських робіт звертались такі вітчизняні науковці, як: О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. Г. Павленко, О. В. Ткачова, В. М. Трубников, С. В. Черкасов та інші.

Мета статті. Розглянути особливості українського законодавства у процесі виконання та відбування кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань у виді громадських робіт з метою точного встановлення правової природи ухилення від покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства.

Виклад основного матеріалу. Наріжним каменем кримінально-виконавчої системи будь-якої країни є реакція держави на кримінальне правопорушення, яка повинна бути, з одного боку, категорично невідворотною, а з іншого – доцільною. Вона не повинна бути наслідком надлишкової кримінальної репресії та необґрунтованого широкого обмеження прав і законних інтересів засуджених осіб.

Як зазначають А. В. Байлов та С. І. Халимон, тенденція до застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, створює умови для наближення українського суспільства до сучасної Європи. Цей процес, безумовно, впливає на вдосконалення юридичної науки і практики в контексті правового регулювання призначення, виконання та відбування цих покарань.

З метою реалізації задекларованих у Конституції найвищих цінностей людини, її прав, свобод, інтересів багато країн світу запровадили в кримінальне і кримінально-виконавче законодавство покарання, альтернативні позбавленню волі, застосування яких, як показав час, є найбільш гуманним і виправданим заходом, для не тяжких злочинів, та більшою мірою сприяє досягненню мети покарання [1, с. 152].

Проведений нами аналіз офіційних статистичних даних показує, що найбільш поширеними з усіх типів злочинної поведінки засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, є ухилення від відбування відповідного виду покарання, зазначеного в диспозиції ст. 389 Кримінального кодексу України.

Невиконання покарання не тотожне ухиленню від його відбування, адже суб'єктом ухилення може бути лише засуджений, і не від будь-якого покарання він може ухилитися, а лише від того, виконання якого залежить від його поведінки [2, с. 36].

Відповідно до ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України за порушення засудженим до громадських робіт, порядку та умов відбування покарання, а також порушення громадського порядку, за яке засудженого було притягнуто до адміністративної відповідальності, до нього уповноваженим органом з питань пробації може бути застосоване застереження у виді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності [3].

Можна впевнено стверджувати, що засуджений не може бути притягнутий до відповідальності за будь-які порушення трудової дисципліни адміністрацією цієї організації за умови відсутності між засудженим і адміністрацією місця відбування покарання трудової угоди. Але, якщо таке порушення було все ж допущено, як і інші із перерахованих, то засуджений одночасно порушує умови відбування покарання і може бути притягнений до відповідальності уповноваженим органом з питань пробації згідно з кримінальним та кримінально-виконавчим законодавством. Саме тому адміністрація підприємства зобов'язана направляти до уповноваженого органу з питань пробації відповідну інформацію.

Під час постановки на облік засудженого попереджають про можливе притягнення його до кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання. Оформлення такого попередження відбувається у вигляді підписки, в якій засуджений власноручно зазначає про ознайомлення із вимогами та умовами відбування громадських робіт.

Кримінальний кодекс не визначає конкретні форми порушень, за вчинення яких засуджений до громадських робіт може

бути притягнений до відповідальності. Такі порушення конкретизовані у ч. 3 ст. 40 КВК України, причому законодавець визначає умови, за яких неявки засудженої особи до уповноваженого органу з питань пробації в призначений строк визнаються як поважні причини. Це: несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють її можливості своєчасно прибути за викликом і які документально підтверджені.

Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді громадських робіт може застосовуватись у випадках, коли відбувається:

- систематичне невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання, а також притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, які були вчинені після письмового попередження;

- невихід більше двох разів протягом місяця на громадські роботи без поважних причин, а також допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця, поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння [3].

Також порушником може бути визнана засуджена до громадських робіт особа, яка не з'явилась без поважної причини до уповноваженого органу з питань пробації або зникла з відповідного місця, маючи на меті ухилення від відбування покарання. Після встановлення відповідного факту допущеного порушення засуджена до громадських робіт особа дає письмове пояснення, яке долучається до її особової справи.

Стосовно особи, яка порушує порядок та умови відбування покарання або ухиляється від відбування покарання у виді громадських робіт, працівник уповноваженого органу з питань пробації направляє прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення засудженої особи до кримінальної відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 389 Кримінального кодексу України [4].

Невиходом вважається нез'явлення для виконання громадських робіт більше двох разів протягом місяця без поважних причин чи неприбуття до місця виконання громадських робіт три і більше разів протягом місяця, обчислення якого розпочи-

нається із дня початку відбування покарання або із дня першого невиходу на громадські роботи. Аналогічно обраховується і кількість порушень трудової дисципліни. Порушником трудової дисципліни є особа, яка перебуває на робочому місці в стані алкогольного (наркотичного, токсичного) сп'яніння; не виконує доручену роботу, несвоєчасно прибула або залишила місце відбування громадських робіт.

Особою, зниклою з місця проживання, вважається особа, яка свідомо змінила місце проживання з метою ухилення від відбування кримінального покарання у виді громадських робіт або іншим чином ухиляється від контролю і залучення її до відбування покарання. Співробітник уповноваженого органу з питань пробації має право давати засудженим особам дозвіл на виїзд за межі України тільки в разі направлення їх у відрядження з місця роботи, за потреби проходження курсу лікування та в разі смерті близького родича (подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки), що обов'язково повинно підтверджуватися документально. У таких випадках ксерокопії відповідних документів долучаються до особової справи засудженої особи.

У разі ухвалення рішення про надання засудженій особі дозволу на виїзд за межі України (відмову в наданні дозволу на виїзд) працівник уповноваженого органу з питань пробації вносить мотивовану постанову, яка видається засудженій особі. Копія такої постанови долучається до особової справи засудженої особи.

Не вважається ухиленням від відбування покарання виїзд засудженого до іншого населеного пункту на постійне проживання у зв'язку із сімейними або іншими обставинами. У разі, якщо він своєчасно не повідомив уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, його дії можуть бути віднесені до порушення порядку та умов відбування покарання. У такій ситуації необхідно виходити із часу, який пройшов з моменту зміни місця проживання, у разі, якщо засуджений тривалий період не повідомляє уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, це можна розглядати як ухилення від відбування покарання. Під тривалим часом необхі-

дно розуміти час, протягом якого в засудженого була реальна можливість повідомити уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, але він не зробив цього.

Якщо місцезнаходження особи, засудженої до громадських робіт, невідоме, а також у разі неприбуття після звільнення з місць обмеження або позбавлення волі до обраного місця проживання (у разі заміни покарання на більш м'яке) працівник уповноваженого органу з питань пробації, в якому засуджена особа перебуває на обліку (на територію обслуговування якого мала прибути), проводить початкові розшукові дії. Перелік початкових розшукових заходів визначений законодавством. Початкові розшукові заходи проводяться протягом 45 діб з дня, коли працівнику уповноваженого органу з питань пробації стало відомо про залишення засудженою особою місця постійного проживання або неприбуття звільненої особи з місць обмеження чи позбавлення волі до обраного місця проживання (у разі заміни покарання на більш м'яке).

На нашу думку, закріплений у законі перелік форм вияву ухилення від відбування громадських робіт є недостатньо повним. Обґрунтуємо це тим, що фактично безкарними на сьогодні залишаються двократні і більше ігнорування засудженими особами попередження уповноваженого органу з питань пробації на його адресу, а також можливість порушення дисциплінарного провадження за такими випадками порушення трудової дисципліни, якщо вони будуть вчинятися хоча й неодноразово, але рідше двох разів на місяць.

Свого часу досить доречно пропозицію щодо внесення змін до ч. 3 ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу України висловлювала О. В. Ткачова, пропонуючи викласти її таким чином: «Ухиленням від відбування покарання у виді громадських робіт є:

- невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання або притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, вчинені після письмового попередження;

- невихід більше двох разів протягом місяця або хоча б один раз на місяць, але протягом трьох місяців на громадській роботі без поважних причин, допущення більше двох порушень

трудової дисципліни протягом місяця або хоча б одного порушення на місяць, але протягом трьох місяців і поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння» [5, с. 184–185].

На нашу думку, п. 2 ч. 3 ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу України містить певні неточності щодо визначення порушень трудової дисципліни. Тому вважаємо за необхідне звернутись до норм трудового права і зазначити, що з позиції трудового права правова категорія «дисципліна праці» виступає як фактична поведінка, тобто «рівень дотримання всіма на виробництві дисципліни праці» [6, с. 282].

Енциклопедичний словник під дисципліною закріплює таке поняття: «певний порядок поведінки людей, який відповідає сформованим у суспільстві нормам права та моралі»; а трудову дисципліну визначає як «форму суспільного зв'язку людей у процесі праці із обов'язковим підпорядкуванням її учасників певному визначеному розпорядку» [7, с. 396]. Поняттям «дисципліна» охоплюється обов'язкове для всіх членів якого-небудь колективу підпорядкування встановленому порядку [8, с. 143].

Можна зробити висновок, що дисципліна як невід'ємний складовий елемент діяльності будь-якого підприємства спрямована на забезпечення єдності в досягненні поставлених цілей і виступає як необхідна умова будь-якої спільної праці. На практиці неможливо перерахувати всі можливі випадки порушення трудової дисципліни, і як правило, різні види порушень поділяють на дві групи: незначна провина і серйозні порушення. Відповідно, ступінь покарання залежатиме від тяжкості вчиненої провини. Кодекс законів про працю України не виділяє конкретні види порушень трудової дисципліни. Однак зі змісту ст. 40 Кодексу законів про працю України випливає, що прогул (у тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин; поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння є грубими порушеннями трудової дисципліни.

Отже, слід зазначити, що немає потреби перелічувати всі види порушення трудової дисципліни у ч. 3 ст. 40 Кримінально-виконавчого кодексу України, достатнім буде обмежитись термі-

ном «порушення трудової дисципліни». Крім того, не потрібно обмежуватись тримісячним терміном вчинення двох порушень, а поширити дію норми на весь період відбування покарання.

Беззаперечним є той факт, що суспільна небезпека таких кримінальних правопорушень виявляється в тому, що засуджена до виконання громадських робіт особа відмовляється від виконання вимог вироку та намагається уникнути кримінальної відповідальності, наполегливо не бажає понести негативні соціальні наслідки, пов'язані з його протиправною поведінкою. Тобто у випадку ухилення від виконання покарання прогноз суду не реалізувався, оскільки внаслідок своєї поведінки засуджений виявив себе з більш негативної сторони. Така його поведінка являє собою серйозну перешкоду для реалізації принципу справедливості і досягнення цілей покарання.

Крім того, необхідно зазначити, що ухилення засудженої особи від покарання у виді громадських робіт є різновидом правопорушення, юридична природа якого неоднозначна і заслуговує на ґрунтовний аналіз. Предметом самостійного дослідження повинна бути також і проблема заходів юридичної відповідальності за таке кримінальне правопорушення. Вказані поняття тісно пов'язані між собою як причина і наслідок, діяння і його результати. Вони здійснюють суттєвий вплив на динаміку кримінально-правових відносин, які виникли раніше і закріплені у вироку суду.

Висновки. З огляду на зазначене, вважаємо, що проблему точного встановлення правової природи ухилення від покарань, не пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства, можна було б вирішити в разі позитивного сприйняття українським законодавцем думки вітчизняних науковців щодо розподілу кримінально-правових правопорушень та кримінальних проступків, досвід застосування яких має позитивні моменти. Це б дозволило ухилення від відбування покарання за ступенем своєї суспільної небезпеки включити в розряд кримінальних проступків.

Список використаних джерел

1. Байлов А. В., Халимон С. І. Форми ухилень від відбування покарання у виді громадських робіт. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 1. С. 152–158.

2. Яковлев А. М. Борьба с рецидивной преступностью. Москва: Наука, 1964. 223 с.
3. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11.07.2003 року № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
5. Ткачова О. В. Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт: монографія. Харків: Право, 2010. 192 с.
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 22-VIII. Дата оновлення: 02.04.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 12.06.2020).
7. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 1 600 с.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. 14-е изд., стереотип. Москва: Рус. яз., 1983. 816 с.

Olefir L. I.,

PhD in Law, Senior lecturer of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Demianenko Yu. O.,

PhD in Psychology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Psychology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5237-9559

PROBLEM ISSUES OF UKRAINIAN LEGISLATION REGARDING CRIMINAL LIABILITY FOR AVOIDANCE OF SERVING SENTENCE IN THE COMMUNITY SERVICE FORM

The article addresses to the peculiarities of Ukrainian legislation in the process of application and implementation of criminal liability for avoidance of serving a sentence in the form of community service, as according to official statistics they are the most common of all types of criminal behavior of non-custodial prisoners.

The conditions under which a convict cannot be prosecuted for violating labor discipline are analyzed, as well as the conditions under which criminal liability is applied for avoidance from serving a sentence in the form of community service.

The article draws attention to the dilution of the concepts of “avoidance of punishment” and “non-execution of punishment”.

The authors raise the issue of impunity for double or more disregard by convicts of the warning of the probation authority to his personal address, as well as

the possibility of initiating disciplinary proceedings in such cases of violation of labor discipline, if they are committed at least repeatedly, but less than twice a month.

The article reveals the meaning of the term "labor discipline" as an integral part of the activities of any enterprise, aimed at ensuring unity in achieving goals and acts as a necessary condition for any joint work.

The conclusions state that the problem of accurately establishing the legal nature of avoidance of punishments not related to the isolation of a person from society could be solved in the case of a positive perception of the Ukrainian legislator's opinion of domestic scholars on the distribution of criminal offenses, the experience of which has positive aspects. This would allow avoidance to be included in the category of criminal offenses according to the degree of their public danger.

Key words: *community service, avoidance of serving sentence, non-custodial sentence, community service, labor discipline.*

References

1. Bailov A. V., Khalimov S. I. (2010), "Forms of avoidance from serving a sentence in the form of community service", *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*, № 4 (51), Vol. 1, pp. 152–158.
2. Yakovlev, A. M. (1964), *Fight against recidivism*, Nauka, Moscow.
3. Ukraine (2001), *Criminal Code: Law of Ukraine dated 05.04.2001*, № 2341-III, Verkhovna Rada of Ukraine, № 25–26, Art. 131.
4. Ukraine (2004), *Criminal and Executive Code: Law of Ukraine dated 11.07.2003*, № 1129-IV, Verkhovna Rada of Ukraine, № 3–4, Art. 21.
5. Tkachova, O. V. (2010), *Execution of punishments in the form of correctional and community service: monograph*, Pravo, Kharkiv.
6. Ukraine (1971), *Labor Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 10.12.1971*, № 322-VIII, Update dated 02.04.2020, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (accessed 12.06.2020).
7. *Soviet encyclopedic dictionary* (1983), in Prokhovs, A. M. (Ed.), Soviet encyclopedia, Moscow.
8. Ozhegov, S. I. (1983), *Dictionary of the Russian language*, in Shvedova N. Yu. (Ed.), Issue 14, Russian Language, Moscow.